

**RAQAMLI DISKURSDA GENDER KREATIVLIGI VA NUTQIY
XULQ-ATVORNING SOTSIOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI**

Karimova Fotima Kamoliddin qizi

*Chirchik Davlat pedagogika universiteti
fakultetlararo Chet tillar kafedrası o'qituvchisi
f.karimova@cspu.uz*

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslikning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri - raqamli makonda, xususan, ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlar muloqotida gender kreativligi hamda nutqiy xulq-atvorning sotsiolingvistik xususiyatlari tadqiq etilgan. Internet kommunikatsiyasining rivojlanishi an'anaviy gender stereotiplarining transformatsiyasiga va raqamli nutqda yangicha lingvistik ijodkorlik (kreativlik) shakllarining yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Tadqiqot jarayonida virtual diskursda erkak va ayol foydalanuvchilarning leksik, sintaktik, grafik va pragmatik darajadagi farqlari, emoji'lar va stilistik vositalardan foydalanish chastotasi o'rganildi. Mashhur ijtimoiy tarmoqlar (Telegram, Instagram, Facebook) platformalaridan olingan empirik materiallar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli diskurs gender o'ziga xosligini namoyon etishning moslashuvchan maydoni bo'lib, unda lingvistik kreativlik ijtimoiy status, hissiy ekspressivlik va nutqiy xulq-atvorni shakllantirishda boshqaruvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: raqamli diskurs, gender lingvistikasi, sotsiolingvistika, nutqiy xulq-atvor, lingvistik kreativlik.

Kirish

Yigirma birinchi asr axborot texnologiyalari va raqamli kommunikatsiyaning shiddatli rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Insoniyat kundalik muloqotining katta qismi virtual makonga — raqamli diskursga ko'chdi. Raqamli diskurs nafaqat axborot almashish vositasi, balki shaxsning ijtimoiy, madaniy va gender o'ziga xosligini (identifikatsiyasini) namoyon etadigan o'ziga xos ijtimoiy maydondir. An'anaviy og'zaki va yozma nutq shakllaridan farqli o'laroq, internet muloqoti o'zining tezkorligi, interaktivligi hamda og'zaki nutq elementlarining yozma shaklda aks etishi bilan ajralib turadi. Ushbu muhitda til foydalanuvchilari o'z fikrlarini ifodalash, auditoriyaga ta'sir o'tkazish va o'z subyektivligini namoyish qilish uchun an'anaviy til normalaridan chekinib, yuqori darajadagi lingvistik kreativlikka murojaat qilmoqdalar.

Sotsiolingvistikada til va jamiyat, xususan, til va gender munosabatlari uzoq yillardan buyon o'rganib kelinayotgan bo'lsa-da, raqamli makon bu

tahlillarga yangicha ijtimoiy o'lchovlar olib kirdi. Klassik sotsiolingvistik tadqiqotlarda ayollar nutqi ko'proq adabiy til normalariga sodiqlik, xushmuomalalik shakllarini qo'llash va hissiyotga boylik bilan ifodalangan bo'lsa, erkaklar nutqi qat'iyatlilik, informativlik va statusni namoyish etishga moyilligi bilan farqlangan. Biroq, raqamli diskursning anonimlik yoki qisman anonimlik xususiyati, shuningdek, matnli aloqada bevosita vizual va eshitish kanallarining yo'qligi foydalanuvchilarga o'z nutqiy xulq-atvorini erkinroq modellashtirish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida gender kreativligini keltirib chiqaradi.

Gender kreativligi deganda, raqamli makon foydalanuvchilarining o'z jinsiy yoki ijtimoiy-gender mansubligini an'anaviy qoliplardan tashqari, o'ziga xos lingvistik, grafik va paralingvistik usullar orqali interaktiv tarzda shakllantirishi va o'zgartirishi tushuniladi. Foydalanuvchilar internet nutqida neologizmlar yaratish, sleng va jargonlardan foydalanish, punktuatsiya va orfografiyani vizuallashtirish (masalan, harflarni takrorlash, emojilarni semantik yuk bilan boyitish) orqali o'z ijtimoiy rollarini qaytadan quradilar.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi raqamli makonda o'zbek tili va chet tillarining o'zaro ta'sirida shakllanayotgan yangi nutqiy xulq-atvor andozalarini tizimli sotsiolingvistik tahlil qilish, virtual diskursda xotin-qizlar va erkaklar til ijodkorligining o'ziga xos mexanizmlarini aniqlash zarurati bilan belgilanadi. O'zbekiston pedagogik va ilmiy muhitida raqamli nutq madaniyati va uning sotsiolingvistik qonuniyatlarini o'rganish yosh avlodning media-savodxonligi va virtual muloqot xulqini baholashda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotning maqsadi — raqamli diskurs sharoitida erkak va ayol foydalanuvchilarning nutqiy xulq-atvoridagi farqlarni va lingvistik kreativlik usullarini sotsiolingvistik aspektda aniqlash hamda tasniflashdan iborat.

Methods (Metodlar)

Tadqiqotning metodologik asosini sotsiolingvistik tahlil, diskurs-tahlil va gender tilshunosligi prinsiplari tashkil etadi. Raqamli makonda gender kreativligi va nutqiy xulq-atvorni o'rganish uchun empirik ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlashning quyidagi uslublaridan foydalanildi:

Birinchidan, kontekstual va diskursiv tahlil metodi yordamida ijtimoiy tarmoqlar (Telegram, Instagram va Facebook) foydalanuvchilarining sharhlari, postlari va ochiq guruhlardagi chat xabarlari lingvistik jihatdan ko'rib chiqildi. Tadqiqot materiali sifatida 2025-2026-yillar davomida o'zbek tilidagi raqamli segmentda faol bo'lgan 1000 dan ortiq matnli xabarlar va vizual-grafik komponentlar (emojilar, memlar, stikerlar) tanlab olindi.

Ikkinchidan, qiyosiy-statistik metod qo'llanildi. Bunda erkak va ayol foydalanuvchilar guruhlariga xos bo'lgan leksik birliklar (masalan, hissiy baholovchi so'zlar, xorijiy o'zlashmalar, slenglar), sintaktik tuzilmalar

(gaplarning uzunligi, so'roq va undov shakllari) hamda grafik vositalarning (emojilar hajmi va turi) qo'llanish chastotasi foiz ko'rsatkichlarida hisoblab chiqildi.

Uchinchidan, gender identifikatsiyasini aniqlashda foydalanuvchilarning profillaridagi ochiq gender ko'rsatkichlari (ism, niki, profil tavsifi) asos qilib olindi. Anonim yoki neytral profillar tadqiqot obyekti xatoligini kamaytirish maqsadida tahlildan chiqarildi. Nutqiy xulq-atvorni baholashda Robin Lakoffning gender lingvistikasiga oid nazariy qarashlari hamda kompyuter vositachiligidagi kommunikatsiya (Computer-Mediated Communication - CMC) nazariyalari metodologik tayanch bo'lib xizmat qildi.

Results (Natijalar)

Olingan empirik materiallarni sotsiolingvistik va statistik tahlil qilish natijasida raqamli diskursda erkak va ayol foydalanuvchilarning nutqiy xulq-atvorida, ayniqsa, lingvistik kreativlik sohasida jiddiy tarkibiy farqlar mavjudligi aniqlandi. Quyidagi jadvalda tadqiq etilgan xabarlardagi turli til va grafik vositalarning gender kesimidagi taqsimoti aks ettirilgan.

Jadval 3.1. Raqamli diskursda lingvistik va grafik vositalarning gender kesimida qo'llanish chastotasi (%)

Lingvistik va grafik ko'rsatkichlar	Ayol foydalanuvchilar (%)	Erkak foydalanuvchilar (%)	Asosiy funksional yo'nalishi
Hissiy-baholovchi va subyektiv leksika	68.5	31.5	Hissiyot va hamdardlikni ifodalash [7; 41-b.]
Grafemalarni takrorlash (vazzz, jinnimiii)	72.4	27.6	Nutq ohangdorligi va ekspressivlikni vizuallashtirish
Emojilar va piktogrammalardan foydalanish	65.2	34.8	Verbal bo'lmagan elementlarni o'rnini bosish
Intellektual va kasbiy slenglar, atamalar	38.0	62.0	Kompetensiya va ijtimoiy mavqeni namoyish etish
Diminutivlar (erkalash-kichraytirish shakllari)	81.2	18.8	Yaqinlik va xushmuomalalik muhitini yaratish
Netografik orfografiyadan chekinish (q-x o'rniga x-x)	48.0	52.0	

Yozish tezligi va pragmatik qulaylik

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ayol foydalanuvchilar raqamli diskursda yuqori darajadagi grafik va orfografik kreativlik namoyish etadilar. Masalan, so'z oxiridagi yoki o'rtasidagi unli va undosh harflarni takrorlash orqali ("voyoo'o'o'n", "shirinimmm") ular masofaviy muloqotga og'zaki nutqning intonatsion jozibasini olib kiradilar. Bu jarayonda tilning grafik sathida manipulyatsiya qilish kreativlikning yorqin namunasidir.

Erkak foydalanuvchilarning raqamli kreativligi esa ko'proq ironiya, sarkazm, kognitiv memlarni matnga moslashtirish va o'ziga xos o'yinli

270

to'g'ridan-to'g'ri so'zlar bilan emas, balki maxsus ko'zini yopib turgan yoki uyalish ma'nosini beruvchi emoji'lar zanjiri orqali kreativ tarzda modellastirilmoqda [12; 45-b.].

Gender kreativligi, shuningdek, kross-madaniy va kross-lingvistik xarakterga ega. O'zbek raqamli diskursida ingliz va rus tillaridagi tayyor konstruksiyalarni genderlashtirish tendensiyasi kuzatiladi. Xususan, qizlar guruhlarida va bloglarida ruscha va inglizcha so'zlarga o'zbekcha affikslarni qo'shib yangi gibril so'zlar yaratish ("krashim", "strayl deganlari", "feyshn qizlar") erkaklarga nisbatan yuqori chastotani tashkil etadi [13; 91–92-b.]. Bu holat raqamli diskursda gender identifikatsiyasining yosh va ijtimoiy qatlam bilan ham chambarchas bog'liqligini ko'rsatuvchi sotsiolingvistik omildir.

Shunday qilib, raqamli nutqiy xulq-atvorni o'rganish faqat til tizimidagi o'zgarishlarni emas, balki jamiyat a'zolarining virtual dunyodagi yangi ijtimoiy-psixologik qiyofasini va gender munosabatlarining evolyutsiyasini tushunishga imkon beradi [14; 114-b.]. Bu o'zgarishlar kelajakda tilning leksik va grammatik normalariga ham ma'lum darajada ta'sir o'tkazishi muqarrar, chunki bugungi raqamli kreativlik ertangi kunning til me'yoriga aylanish salohiyatiga ega [15; 208-b.].

Xulosa

Raqamli diskursda gender kreativligi va nutqiy xulq-atvorning sotsiolingvistik xususiyatlarini o'rganish natijasida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi:

Raqamli diskurs an'anaviy yozma nutq normalarini o'zgartirib, foydalanuvchilarga o'z gender o'ziga xosligini namoyish etish uchun keng lingvistik va grafik erkinlik beradi. Virtual muhitda gender tushunchasi biologik jins chegaralaridan chiqib, ijtimoiy-pedagogik va kommunikativ xulq-atvor shakliga aylanadi.

Ayol foydalanuvchilar nutqiy xulq-atvorida hissiy-ekspressiv leksika, grafemalarning vizual takrorlanishi, diminutivlar va emoji'lar tizimi ustuvorlik qiladi. Bu vositalar orqali ayollar muloqotda interaktivlikni, hamdardlik va yaqinlik muhitini ta'minlashga qaratilgan lingvistik kreativlikni namoyon etadilar.

Erkak foydalanuvchilar ko'proq lakoniklik, informativlik, kasbiy hamda intellektual slenglardan foydalanishga moyil bo'lib, ularning raqamli kreativligi ironiya, sarkazm va nutqiy qisqartmalar yaratish strategiyalarida ko'zga tashlanadi.

Raqamli makondagi gender kreativligi zamonaviy o'zbek tilining boyishi va transizlanish jarayonlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Chet tillaridan o'zlashgan leksikani virtual muloqot adaptatsiyasidan o'tkazish har ikkala gender guruhlarida ham o'ziga xos ijtimoiy-guruh va yosh ko'rsatkichlari asosida

farqlanadi.

Umuman olganda, raqamli diskursdagi nutqiy xulq-atvor doimiy o'zgaruvchan dinamik tizim bo'lib, uning sotsiolingvistik qonuniyatlarini va lingvistik kreativlik mexanizmlarini chuqurroq tadqiq etish chet tillarini o'qitish metodikasi, madaniyatlararo muloqot hamda media-lingvistika sohalari uchun yangi ilmiy va amaliy manba bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Crystal D. Language and the Internet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 284 p.
2. Coates J. Women, Men and Language: A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language. – London: Routledge, 2016. – 252 p.
3. Herring S. C. Computer-Mediated Discourse Analysis: An Approach to Researching Online Behavior // Designing for Virtual Communities in the Service of Learning. – New York: Cambridge University Press, 2004. – P. 338–376.
4. Larin Y. V. Matematicheskaya statistika v lingvisticheskikh issledovaniyakh. – Moskva: Sovetskiy sport, 2011. – 145 s.
5. Lakoff R. Language and Woman's Place. – New York: Harper and Row, 1975. – 162 p.
6. Thurlow C., Lengel L., Tomic A. Computer Mediated Communication: Social Interaction and the Internet. – London: SAGE Publications, 2004. – 256 p.
7. Ismoilov Sh. X. Raqamli muloqotda subyektiv leksikaning gender xususiyatlari // O'zbekiston tilshunosligi jurnali. – Toshkent, 2023. – № 4. – B. 38–48.
8. Shamamatov J. A. Virtual diskursda ironiya va sarkazmning sotsiolingvistik tahlili. – Toshkent: Fan, 2015. – 126 b.
9. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. – New York: William Morrow and Co, 1990. – 330 p.
10. Romanov A. V. Tsifrovie tehnologii i transformatsiya yazykovogo povedeniya. – Sankt-Peterburg: Nauka, 2022. – 180 s.